

ANKARA ARKEOLOJİ MÜZESİNDE 13 ÜNCÜ ASRA AİT BİR SELÇUK KABARTMASI

Friedrich Sarri'
Berlin

Buraya konulan ve (Resim 1) de görülen kabartma Ankara Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır (No. IV, 472). Bunu bana Bay Halil Etem bildirmişti.

Resim 1 -- Ankara kabartması

Nusaybinde bir ev temelinde çıkan bu kabartmanın ölçüleri 61 X 44 santimetredir. Bunun Ankaradan gönderilen bir ufak parçacığının Bertin Devlet Müzesleri Kimya laboratuvarında Profesör Brittner tarafından yapılan muayenesinde Foraminifer kireci denilen kireçtaşı cinsinden olduğu anlaşılmıştır.

Aslında dört köşeli olan levhanın yukarki sol köşesi eksik olup, aşağıda ve solda kırılmış olan bir parça tahminen doğru bir surette yerine konularak

fotografi yapılmıştır. Kabartmanın üstü ziyadece ezilmiş ve silinmiştir. Taşın soldaki küçük tarafı, yukarıya doğru darlaşan ve yalnız bir ince silme zıhı bu- lunan bir düz satıhtan ibaret olduğu halde, daha büyük olan sağ tarafı, zemini çukurlaştırılmış ve kabartma olarak işlenmiştir ki bunda sağa doğru giden ve elinde bir mızrak tutan bir atlı ve bunun arka zemininde süs olarak renolar görülür. Bu kıvrımlı dalların bozuk olmasına rağmen, onların üslubu anlaşılabilir. Kabartmanın üst ve altını sınırlayan bir kenar silmesi yoktur, fakat önce bulunmuş olduğunu farzetmelidir. Aşağıda sağ tarafta görünen ve ancak üçte ikisi kadar kalmış ve yürek şeklinde kenarlanmış olan palmet çiçeğinin özel bir önemi vardır. Çünkü bundan anlaşılıyor ki bu kabartma özgül büyük- lüğünde olmayıp sağ tarafa doğru daha uzanıyordu. Bu görüş üst tarafta da teyyüt eder. Çünkü burada atın başının üzerinden geçen mızrak sağdan doğru görünen bir smkla karşılaşmakta olup bu iki sırtın birleştiği nokta tahminen palmet çiçeğinin üstünde olmasına göre, manzaranın aslında ortası burası olduğu ve kabartma tamam iken daha büyük bir kompozisyon olduğu halde, şimdi yalnız yarısı kaldığı kanaatini vermektedir. Şu halde deyebiliriz ki o kompozisyon mızraklarıyla birbirine hücum eden iki atlının vuruşmasını gös- termekte idi.

Bu motif İslamdan evveliki Şarka yabancı değildir. Biz İranda Persepolis'te kaya üzerindeki ünlü üç Sasani atlıları kabartmasını burada hatırlatmak isteriz. Milattan sonra 3 üncü asrın sonundan kalma olduğu zannedilen ve bir Romalı harperi ile İran Krallarının zaferli mızrak savaşını temsil etmekte olan bu eser İranlıların en büyük düşmanı olan Romalıya üstünlüğüne bir işaretir [1]. Buna benzeyen ve muhakkak bu eski an'aneye matuf olan ve daha yeni İslami devirde de çok kere zuhur eden arma gibi manzarada görülen iki atlı ise, burada birbirile vuruşmakta olmayıp, henbiri bir hayvan ile uğraşmakta, yani aynı za- manda avda imişler gibi temsil edilmektedirler.

Buna bariz bir misal olmak üzere şimdi İstanbul'da, Çinili Köşk Müzesinde bulunub Konyada yıkılan ve Selçuki zamanından kalma Alaeddin Köşkünden çıkan ve san'at noktasından pek mühim olan Srük'ten bir kabartmayı anabiliriz [2].

13 üncü asrın Selçuk san'ati ve onun resimli alçı telyjnatı için seciyeli bu kabartma parçası, palmet kıvrımlarından anlaşıldığına göre, bir uzun tirazın ancak bir kısmıdır. Burada da yine palmet kıvrımları, ellerindeki silahlar ile bir ejderi vurmakta olan atlılar için arka zeminini teşkil etmektedir (Resim 2).

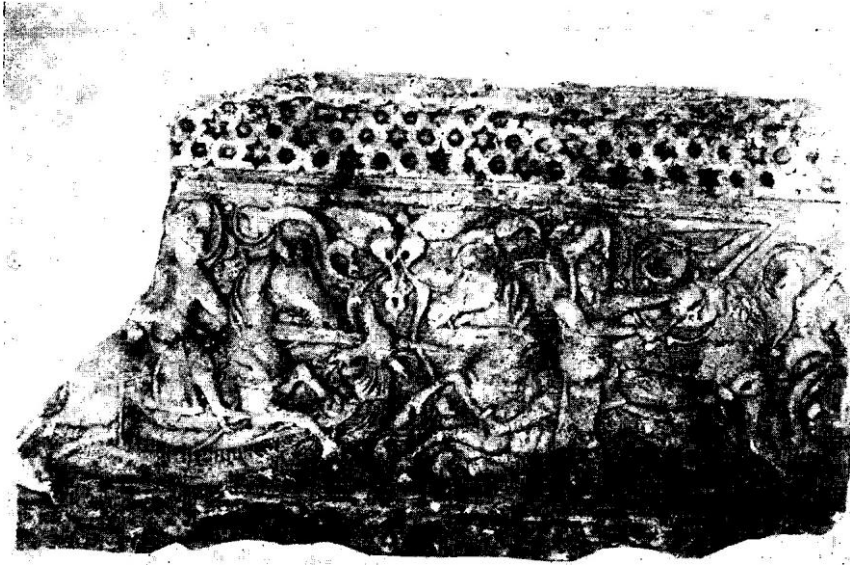
Şimdi yine Ankara kabartmasına dönelim: Mızraklı atlının başı, farkolun- C:uğu,ın göre, önden işlenmiştir. Bu ise kavğanın gicliğine a7kırı olma:da l;ci;;ber,

(1) F. Sarre, Die Kunst des alten Persiens, Berlin 1922, Levha 82 - 83.

(2) F. Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig 1909, Levha III. - F. R. Martin. The Miniature Painting and Painters of Persia, London 1912 S. 1 U, şekil 280. R. M. Riefstahl, Persian Islamic Stucco Sculptures, The Art Bulletin, Cild XIII, Nil. 4 (1935) S. 10, şekil 23.

Anadolu Selçuk san'atine has bir şekil olduğu da anlaşılıyor. Çünkü mesela, Keykubat I in bir sikkesinde mızrak ile bir aslanı öldürmekte olan ve yine Kılıç Aslan IV ün bir sikkesinde bir ok çekmekte olan atlı resimlerinde de adamların başları önden ve yüzünden görülmektedir. Halbuki her ikisinde de at üzerindeki-lerin vücudu ve atlar da yandan görünüşle resmedilmişlerdir {1}.

Ankara kabartmasının atlısı, Konyanın Stük kabartmasında olduğu gibi ve adet veçhile, beli kuşaklı ve uzun kollu bir kaftan giymiştir. Fakat başına ne giydiği, bozuk olduğundan, anlaşılamiyor. Kaftanın sağ tarafındaki eteğinin altından çıkan ve bir kılıç kınına benzeyen şeyin bu olmayacağı tabiidir. Çünkü kılıç sol tarafta taşınıyor. Bu ise yukarda andığımız kaya üzerindeki Sasani kabartmalarında da görülen ve okları koymağa mahsus olan ince ve

Resim 2 - Konya kabartması

uzun şeklindeki «kandil» denilen mahfazadır. Atın eğeri, dizgin takımları ve haşanın arkasındaki püsküller ancak güç farkedilecek bir derecededir. Bununla beraber yukarda andığımız sikkelere ve yine bazı o zamana ait Selçuk san'atindeki adı timsaHerine uygundur.

Konya kabartmasından başka bir ikinci eser daha vardır ki gerek konu ve gerek üslub notasından Nusaybin kabartmasına pek yakındır (Resim 3). Bu eser Şişli'de Art İnstitute'de saklanmakta olup rensolu olan arka zemininin

{1} St. Lane-Poole, Catalogue of Oriental Coins in the British Museum, London 1877, III, Levha IV, No. 176 ve Levha V, No. 246.- İ. Galib, Takvimi Meskükatı Selçukiye, İstanbul (1309 H.) No. 58. - A. Tevhid, İstanbul Müzeleri Meskükatı İslamiye Kataloğu IV. İstanbul (1321 H.) No. 211, Levha IV, ve No. 509, Levha V.

üzerinde atını sağa doğru dörtlal koşturan mızraklı bir atlı görülür [']. Bunda da rensolann teşe külleri bize sağ tarafta bir ikinci atlının bulunmuş olması fikrini verir. Kabartmayı yukarsında sınırlıyan süslü kenar, tıpkı Konya kabartmasındaki gibi muhafaza olunmuştur. Bunun da maddesi Stükten imiş. Her halde burada da Ankara kabartmasının eşi olan bir teknik görülür. O da bu kabartmanın yapılışında tatbik olunan kesme ve cisimleme ameliyesinde, Stzygowski'nin dediği «Derinlik karanlığı» yani derin gölgeli bir zemine karşılık olmak üzere tesirli bir surette aydınlık bir yüzey üretilmiş oluyor. Diğer taraftan Stükten yapılmış ve zannolunduğuna göre, bir kalıptan baskı ile çıkarılmış olan ve belki de sonradan üzerinde el ile işlenen Konya kabartmasında yumuşak ve daha az

Resim 3 - Şikagodaki kabartma

kabartmalı bir iş görürüz. Bunda kabartma ile zemin derinliğindeki seviye farkının pek az olmasından ötürü kabartmalar gölgesiz ve aydınlık olarak kalmıştır. Şikago kabartmasının işi için atfedilen eski bir tarihe karşı biz bunun ancak 12 - 13 üncü asra ait olmasında Prof. Riefstah'lin fikriyle mutabık kalım:.

(¹) İranda Raiges'de çıktığı söylenen ve 11 - 12 inci asra ait olduğu zannedilen bu parça 30 santimetre yükseklikte olup kısmen (mesela başı) tamir edilmiştir. Bakınız: D. K. Wilson, Important Additions to the Persian Collection, Bulletin of the Art Institute of Chicago, Cild XXII (1928), S. 35, şekil 9. - London Exhibition of Persian Art 1931, Katal. No. 35. - R. M. Riefstahl, yukarda mezkur eserinde, S. 10, Şekil 1S.

Renso işlerinin üslubuna göre bu kabartmanın menşei İran olduğunda şüphe edilemez.

Binaenaleyh gerek üslupça, gerek mevzuca birbirine yakın olan ve bura-da tetkik edilen üç atlı kabartmasından en eskisi doğrudan doğruya İranda çıktığı zannedilen Şikago kabartmasıdır ki Sasani an'anesini en sıkı bir surette muhafaza etmiş olduğunu görürüz. İçlerinde san'atçe en mühimmi olan Konya kabartmasında ise bu an'ane en az kalmıştır ki bunda motif te değişerek iki kişi arasındaki savaşın yerine bir av manzarası gelmiş oluyor. Burada ilk defa olarak tanıtmakta olduğumu7 Ankara kabartmasında ise, gerçi onda hala Sasani örneği açıkça belli oluyorsa da, aynı zamanda 13 üncü asrın ilk yarımına ait ve gerbe doğru yayılmakta olan Selçuk san'atinin seciyeli bir misalidir. Bu san'at Kon- yada en yüksek bir mertebede inkişaf ederek Çinili Köşkteki o güzel av 'ka- bartması gibi işleri meydana getirmiştir. Ön Asya san'atinin en iyi bilidlerinden biri olan göçken Dr. F. R. Martin bunda bir Avrupalı san'atkar elinin yardımı bulunduğunu kabul etmekte idi. Bizim fikrimize göre Selçuk san'ati garpten gelme bir yardıma mühtaç değildi. Gerek Konya kabartmasında ve gerek Nu- saybinde çıkıp Ankaraya gelen o güzel atlı kabartmada, Selçuk Türk san'ati !kendi- sine özgü olan başarıyla yaratıcı olmuştur.